

Józef Iwanicki

Wartość dowodu z celowości na istnienie Boga

Studia Philosophiae Christianae 4/1, 23-45

1968

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JÓZEF IWANICKI

WARTOŚĆ DOWODU Z CELOWOŚCI NA ISTNIENIE BOGA

1. Część analityczna. 11. Wskazania dotyczące sposobu traktowania tematu. 12. Reguły wartościowania. 121. Reguła dotycząca determinizmu i celowości. 122. Reguła dotycząca antropomorfizmu i celowości. 123. Reguła dotycząca uproszczeń w budowaniu koncepcji. 124. Reguła dotycząca sprawczości oraz celowości. 131. Schemat dowodowy. 13111. Wyznaczenie dotyczące skonstatowań i analiz. 13112. Wyznaczenia zawarte w dwu zasadach. 13114. Wyznaczenia dotyczące konkluzji. 132. Wyjaśnienia odnoszące się do schematu. 13211. Wyjaśnienia odnoszące się do skonstatowań i analiz. 13212. Wyjaśnienia odnoszące się do zasad. 1322. Wyjaśnienia odnoszące się do całości schematu.

2. Część syntetyczna. 21. Skonstatowanie i analiza w odniesieniu do doświadczenia. 211. Procesy o charakterze sukcesywnym. 212. Procesy o charakterze współrzędnym. 22. Charakterystyka podsumowująca. 23. Wartościowanie według dwu zasad. 24. Konkluzja.

1. Część analityczna

W traktowaniu tematu wyróżniam dwie części: 1. pierwsza część — o podłożu analitycznym — zawierać będzie elementy z uwydatnieniem ich formalnych aspektów; 2. druga część — o podłożu syntetycznym — będzie wiązaniem elementów o aspektach formalnych z elementami o aspektach treściowych.

11. Wskazania dotyczące sposobu traktowania tematu

1. wspomniane elementy zawarte w pierwszej części są trojakięgo pokroju: 11. pierwszy pokrój wyraża się wskazaniem

dotyczącymi sposobu traktowania tematu: 111. naprzód — podaje się tu wskazania, że to traktowanie tematu jest zarysowe, sugerujące możliwość rozwijania; 112. następnie — wskazuje się, że to traktowanie stanowi próbę usystematyzowania według pewnych wytyczeń formalnych.

113. dalej — wskazuje się, że tu obok terminu „celowość” używa się terminów dopełniających: „uporządkowanie, regularność, prawidłowość, prawo, zharmonizowanie”¹. 114. wreszcie — wskazuje się, że to traktowanie tematu nawiązuje — obok innych — do opracowań takich, jak Z. Kochańskiego, *Problem celowości we współczesnej biologii*, W-wa, 1966; H. Korch, *Das Problem der Kausalität*, Berlin, 1965; A. Lamouche, *Théodicée et théologie*, Paris, 1967; a w szczególności do M. Guérard des Lauriers, *Preuve de Dieu, Divinitas*, Rome, 1966.

12. Reguły wartościowania

12. drugi pokrój wyraża się w sformułowaniu reguł wartościowania.

121. Reguła dotycząca determinizmu i celowości

121. naprzód — przy omawianiu celowości, jako regularności, uporządkowania, prawidłowości, prawa, i zharmonizowania — należy wyraźnie wartościować nie w sensie deterministycznym: 1211. przedstawienie realizowania celowego powinno zawierać podkreślenie ingerencji właściwych środków współdziałających, oraz pewnej spontaniczności wykluczającej absolutną determinację; 1212. nadto przedstawienie powinno nawiązywać — w jakimś stopniu — do indeterminizmu.

1213. przedstawienie realizowania deterministycznego — mniej lub więcej wyraźnie — implikuje dopuszczalność mechanicznego

¹ A. Lamouche, *Théodicée et théologie*, 42, Paris, 1967: „...la logique de l'harmonie de l'être... plus adéquate... que la logique de l'identité”.

współdziałania z koniecznym ukierunkowaniem narzuconym przez komponenty nadające impulsy ze stanu początkowego; 12131. odnośnie realizowania deterministycznego można mówić jedynie o ingerencji przyczyn sprawczych².

122. Reguła dotycząca antropomorfizmu i celowości

122. następnie — druga reguła postuluje, że nie należy ujmować antropomorficznie celowych procesów w dziedzinie poza ludzkiej: 1221. jeśli do ujmowania procesów z tej właśnie dziedziny nie daje się uniknąć wyrażen i struktur o treści oraz przyporządkowaniu ludzkim, to niezbędne jest wyraźne podkreślenie, że te wyrażenia i struktury są stosowane tu w znaczeniu analogicznym.

1222. gdyż wyrażenia i struktury o treści oraz przyporządkowaniu ludzkim są normalnym odbiciem procesów jednej dziedziny rzeczywistości; 12221. otóż ze względu na pewną jednolitość całej rzeczywistości te odbicia mogą być przydatne w sensie analogicznym do oznaczania procesów z innej dziedziny; 12222. taka sytuacja jest naturalnym przejawem tworzenia i rozwijania języka; 12223. naukowcy nie mogą odizolować wpływu przyporządkowań na przebieg zjawiska eksperymentowanego, a poznający nie jest w stanie odizolować tworzenie nowych pojęć od wpływu na tworzenie ze strony już posiadanych pojęć; 12224. uważne i krytyczne ustawienie się może ustrzec nasze struktury myślowe od przesadnych zniekształceń antropomorficznych.

123. Reguła dotycząca uproszczeń w budowaniu koncepcji

123. dalej — trzecia reguła wartościowania wymaga, aby — bez specjalnych uzasadnień — nie przystępować w sposób ra-

² Z. Kochański, *Celowość w biologii*, 48, Wwa, 1966; H. Korch, *Das Problem der Kausalität*, 74, 105, Berlin, 1965; P. Janet, *Causes finales*, 191, 1876.

dykalny do zdeprecjonowania takich koncepcji, które jakoś ubocznie — już po zdeprecjonowaniu — muszą wchodzić do naszych konstrukcji myślowych.

124. Reguła dotycząca sprawczości oraz celowości

124. wreszcie — czwarta reguła postuluje wartościowanie z punktu widzenia — 1241. treści, 1242. oraz terminologii.

1241. z punktu widzenia aspektu treściowego — wartościowanie dotyczy stosowania lub eliminowania z dowodów przyczynowości celowej: 12411. przy wprowadzaniu, czy eliminowaniu danej postaci przyczynowości należy uwzględnić stronę: 124111. teoretyczna, 124112. i faktyczna.

124111. teoretycznie — zróżnicowanie postaci przyczynowości — zdaje się być wystarczająco wyznaczone; 124112. faktycznie — to wyznaczenie teoretyczne nie wyklucza dowolności. 1241121. a przecież często zachodzą sytuacje, w których przyczynowość celowa wiąże się ściśle z przyczynowością sprawczą³.

1241122. przeto — dla uniknięcia dowolności spróbujmy ustalić kryterium rozróżnienia: a. oto elementy tego kryterium: przyczynowość sprawcza od celowej różni się — a1. w aspekcie strukturalnym a2. oraz — w aspekcie funkcjonalnym.

a1. w aspekcie strukturalnym — sprawcza implikuje adekwatność⁴ przyczyny w stosunku do skutku. a2. w aspekcie funkcjonalnym — sprawcza sprowadza się — bądź — do podmiotu i zespołu jego działań — bądź — tylko do zespołu działań bezpośrednio determinujących skutek. a3. z tym, że jednakowa przyczyna powoduje zawsze jednakowy skutek.

a11. przyczynowość celowa — w aspekcie strukturalnym — implikuje — bez pełnej adekwatności — hierarchiczność przy-

³ A. Krapiec, *Realizm*, 227; J. Maritain, *Sept leçons*, 122; ś. Tomasz, *C. G. III*, 2; *S. T. I.*, 44, 4; Korch, *Das Problem...* 245.

⁴ E. Meyerson, *Identité et réalité*, 2, 316, 353, 488, Paris, 1926; *Du cheminement de la pensée* 55, 519, Paris, 1931.

porządkowania jakiejś części dla całości, jakiegoś zjawiska dla całego układu. a21. w aspekcie funkcjonalnym — w realizowaniu celowym — ze strony przyczyny — działanie dokonuje się pośrednio, przy ingerencji różnych środków odpowiednich do osiągnięcia celu. a31. w realizacjach celowych sytuacja jest bardziej złożona a jednakowość — między przyczyną i skutkiem — przybiera postać mniej stałą. a311. powyższa charakterystyka sugeruje dualność w bytach: z jednej strony — permanentny brak, niewystarczalność z podatnością do przyjmowania; z drugiej strony — rozwijanie energii w działaniu — z dysponowaniem środkami — dla ciągłego ubogacania bytu — w pewnym aspekcie — nowymi wartościami stanowiącymi cel⁵.

1242. odnośnie aspektu terminologicznego, to podkreślimy — 12421. naprzód — że terminy przytoczone (113) mogą mieć szerszy zakres; 12422. następnie, że te terminy tutaj są brane w węższym zakresie; 12423. wreszcie — podkreślimy różne operowanie tymi terminami łącznie z zabiegami przekładalności.

12421. gdy chodzi o szerszy zakres — to terminy: uporządkowanie, regularność, prawo, prawidłowość, zharmonizowanie mogą być używane do oznaczania zarówno układów realizowanych przez przyczynowość sprawczą jak i celowościową.

12422. odnośnie węższego zakresu, to zwrócimy uwagę — a4. po pierwsze — na brane tu znaczenie tych terminów, a5. oraz — po drugie — na sposób oznaczania za pomocą tych terminów.

a4. brane tu znaczenie tych terminów zostało trafnie wyrażone przez przyrównanie Tomaszawe⁶ — z jednej strony — „res in unum ordinem... concordant” — z drugiej strony — „ad finem ...tendunt” seu „operantur propter finem”.

a5. odnośnie oznaczania — a51. to zaczniemy od krótkiego scharakteryzowania stosunków między różnymi realizacjami celowościowymi, a52. a konsekwencją tego scharakteryzowania będzie wskazanie sposobu oznaczania.

a51. różne realizacje celowościowe mają — wprawdzie — po-

⁵ W. Biegański, *Metodyka teleologii*, 204—210, Wwa, 1910.

⁶ s. Tomasz, *C. G. I*, 13; *S. T. I*, 2, 3.

dobne postacie, ale to podobieństwo nie wyklucza odmiennego wykończenia elementów i cech; a511. ta odmienność jest dostosowana do dziedziny, w jakiej zachodzi realizacja celowościowa, a więc odmiennie w dziedzinie martwej, odmiennie w dziedzinie żywej oraz odmiennie w dziedzinie ludzkiej.

a52. w konsekwencji powyższego scharakteryzowania zawiera się wskazanie sposobu oznaczania: za pomocą terminów tu przyjętych można orzekać o realizacjach celowościowych w sposób analogiczny.

12423. odnośnie operowania i zabiegów przekładalności, to tu trzy postawy wymienimy, a wśród tych trzech dwie pierwsze ograniczają się — głównie — do dziedziny przyrodniczej.

a6. zwolennicy pierwszej postawy proponują zastąpienie tradycyjnej terminologii przez nową⁷. a7. zwolennicy drugiej postawy — teoretycznie — wykluczają nie tylko terminologię o aspekcie teologicznym, ale również i istnienie realizacji celowościowych; a71. jednak faktycznie — językiem nieco przekształconym ujmują specyficzne realizacje celowościowe.

a8. trzecia postawa dotyczy metafizyki: a81. tu z jednej strony — metodologowie filozofujący radykalnie negują obiektywną wartość terminów wchodzących, jako elementy zasadnicze, do metafizycznych konstrukcji zmierzających do wykazania istnienia Boga o najwyższym rozumie⁸.

a82. z drugiej strony — niektórzy metafizycy odrzucając możliwość skonstatowania — w przyrodzie — realizacji celowościowych, jako struktur poznawczo pierwotnych, nie przyjmują konstrukcji metafizycznych zmierzających do wykazania istnienia Boga o najwyższym rozumie.

a821. to odrzucenie nie przeszkadza im dowodzić istnienia Boga w oparciu o uporządkowanie biokosmosu; a8211. uznając niesprowadzalność uporządkowania do celowości, gdyż zdaniem ich celowość poznawczo jest wartością pochodną.⁹

⁷ Biegański, *Metodyka*, 204—210.

⁸ A. Mahrburg, *Teoria celowości*, II, 16—21, Wwa, 1916; Korch, *Das Problem...* 246—250.

⁹ K. Kłósak, *W poszukiwaniu przyczyny pierwszej*, I, 73—96, Wwa, 1957.

131. Schemat dowodowy

13. trzeci pokrój obejmuje: 131. schemat dowodowy; 132. oraz wyjaśnienia dotyczące schematu. 131. schemat dowodowy jest skonstruowany, jako jeden wzorzec dla pięciu dowodów tomistycznych¹⁰.

1311. ten wzorzec składa się z czterech wyznaczeń: 13111. pierwsze wyznaczenie stanowi punkt wyjścia, który daje się sprowadzić do — b1. konstatowania i b2. analizy.

13111. W y z n a c z e n i e d o t y c z ą c e s k o n s t a t o w a ń
i a n a l i z.

b1. konstatowanie — będące podstawą krytycznego wartościowania doświadczenia — kieruje się do pięciu sposobów, pięciu postaci rzeczywistości, a mianowicie: b11. istnienie poruszającego się; b12. istnienie podporządkowanej przyczyny sprawczej; b13. istnienie przygodnego z bierną podatnością do — być lub nie być; b14. istnienie stopniowalnych doskonałości rzeczywistości; b15. istnienie celowego uporządkowania rzeczywistości.

b2. analiza rozwinięta uwydatnia zróżnicowanie, nietrwałość oraz niewystarczalność, którą są nacechowane — wymienione wyżej — pięć postaci istnienia: b21. elementy implikowane przez każdą postać istnienia — partycypują w tych cechach zróżnicowania, nietrwałości oraz niewystarczalności; b22. wobec tego — elementy o takim charakterze nie mogą konstituować jedności absolutnej; b23. a bez takiej jedności nie jest możliwe — w żadnej postaci wymienionej — istnienie „per se”¹¹.

13112. W y z n a c z e n i a z a w a r t e w d w u z a s a d a c h.

13112. drugim wyznaczeniem jest zasada, według której dokonuje się zabiegu inferencyjnego na terenie rezultatów sprawio-

¹⁰ M. G. des Lauriers, *Preuve de Dieu*, 37, Roma, 1966.

¹¹ Janet, *Causes finales*, 42—45: zarzut Kanta, że dowód wymaga architekta, a nie Stwórcy.

nych przez analizę: 131121. ta zasada daje się wyrazić w zdaniu warunkowym: m1. o poprzedniku: jeśli dana postać istnienia nie jest „per se”, m2. o następniku: to istnienie jako takie nie jest „per se”.

13113. trzecim wyznaczeniem jest zasada wyrażająca się w formie dwu równoważności skonstruowanych paralelnie: stronami tych równoważności są zdania warunkowe: 131131. jedna z równoważności dotyczy pięciu postaci istnienia (b11—b15) w ten sposób: p1. jeśli jakaś postać istnienia nie jest „per se”, to ta postać istnienia jest przez inny czynnik — p2. jeśli jakaś postać istnienia nie jest przez inny czynnik, to ta postać istnienia jest „per se”.¹²

131132. druga równoważność dotyczy istnienia jako takiego w ten sposób: p11. jeśli istnienie jako takie nie jest „per se”, to to istnienie jest przez inny czynnik = p21. jeśli istnienie jako takie nie jest przez inny czynnik, to to istnienie jest „per se”. 131133. ta zasada w swych dwu sformułowaniach — stanowi normę dla zasady przyczynowości.

13114. Wyznaczenia dotyczące konkluzji.

13114. czwarte wyznaczenie obejmuje konkluzje, które występują w dwu odmianach: C1. pierwsza odmiana, nawiązując inferencyjnie do b2, m1, m2, p1 — reasumuje tak: istnieje jeden Byt „per se”, czyli dany jest jeden Istniejący „per se”. C11. tak sformułowana konkluzja jest wspólna, jednakowa dla każdej postaci dowodu; C12. takie sformułowanie jest zgodne z założeniem wyrażającym, że chodzi w każdym dowodzie o istnienie.

C2. druga odmiana, nawiązując do — b2, m1, m2, p2 — konkluduje z każdej formy dowodu odpowiedni atrybut: B1. istnieje Czysty Akt Doskonały B2. istnieje Pierwsza Przyczyna Sprawcza Niespowodowana, B3. istnieje jeden Byt Konieczny, którego istotą jest istnienie, B4. istnieje Byt o Pełnej Doskonałości, B5. istnieje Cel wszystkiego Najwyższy Intelkt.

¹² Des Lauriers, Preuve, 37.

132. Wyjaśnienia odnoszące się do schematu

132. wyjaśnienia dotyczące schematu: 1321. jedne koncentrują się na poszczególnych wyznaczeniach sformułowanych w schemacie; 1322. drugie odnoszą się do całości schematu.

13211. Wyjaśnienia odnoszące się do skonstatowań i analiz.

1321. wśród koncentrujących się na poszczególnych wyznaczeniach — 13211. naprzód — zwróćmy uwagę na te, które dotyczą charakteryzowania konstatowania i analizy (13111) i tu — 132111. po pierwsze — uwyraźnimy zakres — krytycznie branego — doświadczenia, stwierdzając, że chodzi zarówno o doświadczenie w sensie potocznym, jak w sensie naukowym.

132112. po drugie — uwyraźnimy metodologiczną prawidłowość wychodzenia z doświadczenia: prawidłowość ta — c1. z jednej strony — jest wyrazem realistycznego postulatu tradycyjnego „*nihil est in intellectu, quod prius non fuerat in sensu*”, c2. z drugiej strony — struktura doświadczeniowa nie jest wyłączona z podatności do rozpatrywania jej, jako jednego przedmiotu materialnego i jednocześnie jako wielorakiego przedmiotu formalnego: c21. ta sama struktura doświadczeniowa — dla przeciętnego obserwatora będzie jakąś uwydatnioną żywością na jakimś tle: dla malarza — będzie to układ barw i cieni; dla uczonego będzie to zespół składników wymiernych pod względem położenia, energii, szybkości, ukierunkowania, dla filozofa będzie to bytowanie w postaci zróżnicowania, nietrwałości, niewystarczalności postulującej uwarunkowanie.

c3. po trzecie — uwyraźnimy, że przez krytyczne wychodzenie z doświadczenia — c31. z jednej strony unikamy zamknięcia naszych konstrukcji myślowych w idealistycznym kręgu abstrakcji; c32. z drugiej strony — nasze poznawanie w odniesieniu do istnienia, bytowania jako przedmiotu przyjmuje naturalne rozwinięcie skuteczne: tu przedstawimy to rozwinięcie — c321. już to — zestawiając z poznawaniem istoty; c322. już to — wprost.

c321. punktem wyjścia — o aspekcie ontologicznym — dla zestawienia są dwa tomistyczne rozróżnienia rzeczowe: c3211. jedno dotyczy istnienia i istoty; c3212. drugie dotyczy roli tych dwu struktur w konstytuowaniu obiektywizmu rzeczywistości: c32121. wprawdzie wewnętrzne i ściśle zespolenie tych dwu struktur konstytuuje realną substancję, c32122. to jednak rola istoty, nosząc piętno potencjalności, sprowadza się do wewnętrznej zgodności oraz niesprzeczności elementów stanowiących tę właśnie istotę i tylko jak by ubocznie przyczyniających się do zaktualizowania substancji — c32123. a rola istnienia utożsamia się — wprost — z aktualizowaniem substancji istniejącej w sobie.

c32124. punktem dojściowym — o aspekcie poznawczym — jest to, że istota implikuje podatność do bycia poznawaną pośrednio, przez wnoszenie z układu stałych własności wewnętrznych: c321241. w takiej sytuacji twory poznawcze otrzymują charakter abstrakcji o pełnym wykończeniu.

c321242. istnienie, będąc odmienną strukturą, nadaje się do odmiennego bycia poznawaną ze specyficznym wykończeniem abstrakcji.

c322. korzystając z rezultatów zestawienia, scharakteryzujemy — wprost — sposób poznawania istnienia — c3221. zarówno od strony doświadczenia, c3222. jak od strony abstrakcji.

c.3221. od strony doświadczenia — pięć postaci istnienia (b11—b15) zrealizowane w rzeczywistości podatnej do doświadczalnego poznawania — są chwywane w doświadczeniu jak by bezpośrednio: c32211. bo chociaż istnienie jest zawarte w danych strukturach, to nie jest ono ujmowane jedynie za pośrednictwem tych struktur. c32212. tu należy zaznaczyć, że poznawczy rezultat doświadczenia nie posiada pełnego wykończenia, lecz stanowi dostateczną podstawę dla dalszych zabiegów poznawczych.

c3222. nawiązując do powyższej charakterystyki doświadczenia, przejdźmy do podkreślenia aspektów realizowanej abstrakcji: c32221. nad uchwytnością istnienia w doświadczeniu wszczęty zabieg abstrakcji wyraża się w wartościowaniu, że postacie istnienia nie są akcydentalną powłoką rzeczywistości, ale sprowadzają się do elementów konstytuujących strukturę rzeczywistości.

c32222. ten wszczęty zabieg, rozwijając się dalej, wyraża się w przechodzeniu abstrahującym od postaci istnienia do operowania pojęciem istnienia jako takiego, istnienia bytu: c32223. to pojęcie istnienia, analogicznie wartościowane, staje się zakresem w stosunku do pięciu poszczególnych postaci istnienia (b11—b15); c32224. przeto od strony zakresu pojęcie istnienia implikuje wykończenie abstrakcyjne, od strony — zaś — dezygnatów wyłania się aspekt skonkretyzowania w oparciu o „quasi” bezpośrednie odbicie postaci istnienia¹³

13212. Wyjaśnienia odnoszące się do zasad.

13212. następnie — zwrócimy uwagę na wyjaśnienie dotyczące scharakteryzowania inferencyjności zasady (13112): ta inferencyjność ma — 132121. swój punkt wyjścia w treści wyrażonej: d1. wprost, d2. i ubocznie w poprzedniku (m1).

d1. treść ustalona w analizie, a wyrażona wprost w poprzedniku (m1): dana postać istnienia nie jest „per se”, oraz treść ustalona w analizie, podkreślona w wyjaśnieniu (c32221), a suponowana ubocznie w poprzedniku: dana postać istnienia sprowadza się do elementu konstytuującego strukturę rzeczywistości.

132122. ta inferencyjność ma swój punkt dojścia, a mianowicie postać istnienia będąca nie „per se” oraz będąca skonkretyzowanym aspektem struktury nie może nie wyznaczać inferencyjnie istnienia jako takiego, istnienia będącego wyabstrahowanym aspektem struktury.

13213. w dalszym wyjaśnieniu — zwrócimy uwagę, że tenor zasady drugiej (13113) nie postuluje uwzględnienia zabiegu „processus in infinitum” gdyż — 132131. z jednej strony — zabieg taki ograniczył by się do możliwości, 132132. a z drugiej strony — postaci istnienia zrealizowane w strukturach nacechowanych zróżnicowaniem, nietrwałością i niewystarczalnością — bez wykluczenia odniesień tych cech do całej rzeczywistości — pozwala-

¹³ Des Lauriers, Preuve, 56.

ją zamknąć konstrukcje myślowe w kręgu zaktualizowań ontologicznych.

1322. Wyjaśnienia odnoszące się do całości schematu.

1322. drugie wyjaśnienia odnoszą się do całości schematu i tu tematem wyjaśnień będzie — 13221. bądź — wartościowanie językowe, 13222. bądź — wartościowania przedmiotu.

13221. w stosunku do języka stawia się postulat o dualnym charakterze: 132211. z jednej strony — postuluje się budowanie zdań wiązanych formalnie lub treściowo; 132212. z drugiej strony — postuluje się uwydatnienia analogiczności znaczeń terminów, wyrazów, zdań i zespołu zdań.

13222. w stosunku do przedmiotu stawia się postulat również o charakterze dualnym: 132221. z jednej strony — postuluje się metafizyczność przedmiotu: ta metafizyczność jest spełniana — e1. już to — przez ujmowanie wszystkich realnych aspektów bytowania, postaci istnienia; e2. już to — przez uwydatnienie, że każda postać istnienia realizowana jest w strukturach rzeczywistości bez ograniczeń zakresowych tylko do jakiejś dziedziny szczegółowej¹⁴.

132222. z drugiej strony — dla konstrukcji myślowych postuluje się realne odpowiedniki ontologiczne o aspektach skonkretyzowania bez wykluczania aspektów wyabstrahowania¹⁵.

2. Część syntetyczna

2. druga część — zgodnie z zaplanowaniem — ma być o podłożu syntetycznym: ta syntetyczność ma być realizowana przez wiązanie — już określonych elementów o aspektach formalnych — z elementami o aspektach treściowych. Elementy

¹⁴ Des Lauriers, Preuve, 168.

¹⁵ Des Lauriers, Preuve, 27; s. Tomasz, In Boet, de Trinitate, I, q 40, a3; D. Bohm, Przyczynowość i przypadek w fizyce współczesnej, 258, 1961.

o aspektach treściowych będą tu — 21. naprzód — przy pomocy zabiegów analitycznych — wydobyte ze źródeł doświadczenia i uwydatnione; 22. przy tym — dodamy charakterystykę podsumowującą; 23. następnie — rezultat powyższy zostanie poddany wartościowaniu w świetle zasad sformułowanych w schemacie (13112, 13113); 24. wreszcie — tę całość zakończy się konkluzją.

21. Skonstatowanie i analiza w odniesieniu do doświadczenia

21. zabiegi analityczne kierowane będą do zrealizowań implikujących celowościowe zharmonizowania, uporządkowania, regularności, prawidłowości, prawa rządzące (113, 121, a4): 211. z jednej strony — o charakterze sukcesywnym; 212. z drugiej strony — o charakterze współrzednym.

211. Procesy o charakterze sukcesywnym.

211. tu się rozpatrzy kolejno procesy sukcesywne zachodzące w formie: 2111. bądź — ewolucyjno-filogenetycznej; 2112. bądź — ontogenetycznej.

2111. gdy chodzi o ewolucję, to — 21111. odnośnie przyrody martwej — 211111. z jednej strony — wypracowane hipotezy naukowo uprawnione odgadują uporządkowania, regularności, zharmonizowania, prawidłowości, prawa według których powstały pierwiastki oraz tworzyły się związki ze stopniowym zróżnicowaniem.

211112. z drugiej strony — zgodnie, zarówno z koncepcją przyjmującą początkową ingerencję stwórczą, udzielającą materii wirtualności rozwojowe¹⁶, jak z koncepcją nie przyjmującą ingerencji — sam proces ewolucyjny samotworzenia pozwala na stwierdzenie, f1. że przyroda martwa była przyczyną powstania przyrody organicznej, f2. oraz to, że w tej przyczynowości ujawniona została wyraźna spontaniczność, gdyż z pośród wielu

¹⁶ T. Rylska, W obronie ewolucji, Tyg. Pow. 2 (251), 1950; K. Klószak, Teoria samoródtwa, Tyg. Pow. 33 (282).

możliwych — tylko niektóre ukierunkowania doprowadziły do powstania życia (1211). f3. te dwie dziedziny genetycznie sobie przyporządkowane mogą się różnić między sobą stopniem wykończenia celowościowego, ale nie przeciwstawnością w stylu — nie posiadającego do posiadającego.

2112. odnośnie aspektu filogenetycznego w przyrodzie organicznej — geologia i paleontologia pozwalają stwierdzić, że w następujących po sobie długich okresach pojawiały się nowe odmienne od dawnych, formy organiczne z coraz to wyższą organizacją budowy ciała, z coraz to wyższą specjalizacją, z coraz to doskonalszym przystosowaniem do środowiska życia¹⁷.

2112. prawidłowość rozwoju osobniczego, czyli ontogenetycznego jest niezaprzeczalna: 21121. punktem wyjścia rozwoju są agamety u roślin, gamety lub zapłodnione jaja (zygoty) u osobników z dziedziny poza roślinnej; 21122. a dalszy ciąg jest szeregiem kolejno po sobie następujących procesów kształtujących i fizjologicznych, będących przemianami wynikającymi jedna z drugiej oraz uwankowanymi jedna przez drugą¹⁸.

212. Procesy o charakterze współrzednym

212. odnośnie procesów o charakterze współrzednym, to mogą one występować — 2121. bądź to jako tylko współlistniejące; 2122. bądź to jako współdziałające; 2123. bądź to jako współzależne.

2121. współlistniejące są przedmiotem statystycznych ujęć stosowanych zarówno w dziedzinie nieożywionej, jak w dziedzinie organicznej. 21211. zdaniem Des Lauriers'a ten sposób ujęć jest wyjątkowo wymownym argumentem na rzecz celowościowych regularności, uporządkowań, zharmonizowań, prawidłowości, praw w przyrodzie¹⁹.

¹⁷ St. Bilewicz, *Biologia*, 172, Wwa, 1961.

¹⁸ St. Bilewicz, *Biologia*, 82—90.

¹⁹ Des Lauriers, *Revue des sc. philos. et théol.* t. 35, 282—302; *Bulletin thom.* X, n 1, 10, 22; L. Bounoure, *Déterminisme et finalité*, 243, Paris,

21212. ta wymowność jest tym uzasadniona, że uwzględnia się: h1. procesy, zdarzenia, elementy w wielkich ilościach lub w mnogich powtórzeniach; h2. o minimalnych zależnościach między nimi; h3. oraz o minimalnych zależnościach od środowiskowych czynników; h4. chociaż te minimalne zależności od środowiskowych czynników — mimo tej minimalności mogą być dużo znaczące w wypadku występowania bardzo małych cząstek takich, jak elektrony, neutrina, a nawet i takich jak atomy, czy komórki; h5. mimo tych uwarunkowań — graniczących prawie z niemożliwością istnienia jakiegos porządku — faktyczne wyniki uchwytne eksperymentalnie pozwalają stwierdzić regularność, uporządkowanie, zharmonizowanie, prawidłowość, prawa. h6. to wskazuje, że ontologiczna rzeczywistość implikuje celowościowe odpowiedniki regularności, uporządkowania, zharmonizowania, prawidłowości, prawa.

21213. wypowiedziane ogólnie zdanie Des Lauriers'a a ma wyraz skonkretyzowany u N. Bohra z zacieśnieniem do zjawisk atomowych, których „cechy wykazują... podobieństwo do własności żywych organizmów”²⁰.

2122. gdy chodzi o współdziałające, to tu należy wziąć pod uwagę reagowanie organizmów na czynniki środowiska, a głównie na zmiany środowiska. 21221. przy tym podkreślić należy, że organizmy nawet na niskich szczeblach rozwoju²¹ posiadają specyficzną, elementarną, atrybutową zdolność przystosowawczego reagowania na zmiany środowiska i to w sposób korzystny dla osobnika i gatunku²².

21222. według wielu biologów — to przystosowanie się organizmu do zmian środowiska zachodzi nie tylko w oparciu o już istniejące u danego gatunku mechanizmy regulujące; 21223. ale

1957; E. Guénot, *Finalité et biologie*, Cahiers de philos. 22, 33, 1951; Bohm, *Przyczyn. i przyp.*, 51, 54.

²⁰ N. Bohr, *Fizyka atomowa*, 18, Wwa, 1963.

²¹ G. A. Wetter, *Der dialektische Materialismus, seine Geschichte und sein System*, Wien, 1952; *Der dialektische Materialismus und das Problem der Entstehung des Lebens*, Salzburg, 1958.

²² Kočański, *Problem celowości...* 70.

występują nowe przystosowania się organizmu do tak odmien-
nych czynników, że staje się niezbędnym wytworzenie nowych
właściwych mechanizmów regulujących²³. 21224. w takich pro-
cesach nie można nie widzieć charakteru finalistycznego²⁴.

2123. gdy chodzi o współzależnościowe struktury, to są one
brane w dwu aspektach: 21231. z jednej strony — występuje
współzależność aktualnych i wirtualnych wytworów poznaw-
czych w stosunku do bytu, do rzeczywistości jako przedmiotu
poznawania: 212311. byt jako taki jest poznawalny, czyli ma
w sobie podatność bycia inteligibilnym; 212312. normalnie roz-
winięty umysł — w stosunku do bytu — nie może się znaleźć
w stanie permanentnej niemożliwości absolutnej rozwijania aktu
poznawczego; 212313. poznawalność brana od strony bytu i od
strony umysłu stanowi sedno korelacji, proporcji, zharmonizo-
wania, przyporządkowania.

21232. z drugiej strony — współzależność w dziedzinie ludz-
kiej dotyczy celu projektowanego i celu osiąganego. 212321. pod-
stawę do rozróżnienia tych dwu aspektów celu w działaniu i my-
śleniu — Des Lauriers za św. Tomaszem²⁵ widzi w sposobie
poznawczego ujmowania pewnych relacji: umysł może — jakąś
relację — przeżywać poznawczo — i1. w pierwszym rzucie —
tylko „sub ratione obiecti”, czyli przedstawić sobie czysto obiek-
tywnie wszystkie składniki konstytuujące daną strukturę; i2.
a dopiero w drugim rzucie — to przeżywanie odbywa się „sub
ratione finis”: tu umysł, czyniąc wybór, wartościuje jedne skład-
niki jako motywy, drugie — aprecjuje jako środki mające być
nośnikami działania, a trzecie — przybierają wartość celu do
osiągnięcia.

i3. przeżywania — zarówno te z pierwszego rzutu, jak te z dru-
giego rzutu razem wzięte — stanowią jakby model abstrakcyjny,
który tu został mianowany celem projektowanym. i4. ten abstrakt
przybiera postać skonkretyzowania przez decyzję wyboru moty-

²³ Kochański, 82, 93.

²⁴ Wetter, *Der dialektische Materialismus*, 1952, 1953.

²⁵ Des Lauriers, *Preuve*, 145.

wów, środków, przez wszczęte działanie i wreszcie przez osiągnięty cel. i5. cel projektowany i cel osiągany różnią się realnie między sobą. i6. to zróżnicowanie jest podstawą immanentnego dualizmu tkwiącego w ludzkiej realizacji celowościowej.

22. Charakterystyka podsumowująca

22. w charakterystyce podsumowującej — 221. naprzód — zestawimy dualizm tkwiący w realizacjach celowościowych na terenie różnych dziedzin: 2211. ludzkiej, 2212. poza ludzkiej ożywionej, oraz 2213. oraz poza ludzkiej nieożywionej; 222. następnie — wprowadzimy odpowiednie konkluzje.

2211. odnośnie dziedziny ludzkiej — należy podkreślić, że dualizm tkwiący w realizowaniach celowościowych ma postać ubogaconą; 22111. zarówno w zakresie dwu terminów, 22112. jak w zakresie wiązania tychże. 22111. w pierwszym terminie uwytatnia się aspekt teoretyczno-abstrakcyjny, w terminie drugim uwytatnia się aspekt realizacyjno-skonkretyzowany.

22112. w charakteryzowaniu wiązania wyróżnimy punkt — j1. wyjścia j2. oraz dojścia. j1. w punkcie wyjścia zauważymy, że przyporządkowanie ontologiczne i poznawcze mają to samo ukierunkowanie: j11. pierwszy staje się wyznaczeniem dla drugiego pod względem rozwijania; j12. akty poznawcze odnośnie pierwszego terminu — zasadniczo — zaczynają zachodzić niezależnie, ale ciągłość tych aktów nie ustaje przy realizacji drugiego terminu, chociaż w tej fazie dołączają się pewne przejawy skonkretyzowania.

j2. w punkcie dojścia podkreślimy, że dwa terminy wiąże — decyzją wybrana świadoma i pożądana — kierunkowość w działaniu osiągającym właściwymi środkami cel.

2212. na terenie ożywionej dziedziny poza ludzkiej — w realizacjach celowościowych — dualizm nie jest obcy: 22121. w celowościowych realizacjach sukcesywnych i współrzędnych dwa terminy dają się wyróżnić: k1. w jednej sytuacji — terminem wyjściowym jest wirtualna podatność, a drugim terminem staje się nabyta nowa forma w organizmie (21112); k2. w drugiej sytuacji —

terminem wyjściowym jest odziedziczony i utrwalony mechanizm regulujący przystosowanie organizmu do zmian środowiska, zaś terminem dojsciowym jest tu pojawienie się coraz to bardziej skomplikowanych modyfikacji regulowania; k3. w trzeciej sytuacji — terminem wyjściowym jest utrwalony mechanizm regulujący, a terminem dojsciowym staje się wytworzenie nowego mechanizmu dostosowanego do zupełnie odmiennych czynników środowiska (2122); k4. we wszystkich sytuacjach wymienionych wiązaniem terminów jest zespół zachodzących procesów z pewną spontanicznością aplikujących środki, chociaż bez adekwatnego wartościowania intencjonalno-poznawczego (1211).

2213. w nieożywionej rzeczywistości mikrofizycznej ujawniające się procesy nieskoordynowane deterministycznie, rozwijające się w pewnym stopniu indeterministycznie (1212) — implikują dwa stany: jeden o aspekcie wirtualnym z tendencją do wzbudzenia, a drugi — o aspekcie aktualizowania. 22131. między tymi dwoma stanami dadzą się wyróżnić dwa układy z jednej strony — ontologiczno-przyczynowy, w którym to układzie drugi stan jest wyznaczony sprawczo, czy funkcjonalnie przez pierwszy stan; z drugiej strony — układ poznawczy, w którym pierwszy stan staje się pełniej poznany dopiero za pośrednictwem drugiego. 22132. to przyporządkowanie poznawcze wskazuje, że stan konstytuujący aktualizowanie implikuje więcej podatności do skontretyzowania, niż wirtualność zawarta w pierwszym stanie.

22133. te dwa stany wyraźniej uwydatniają się w — nacechowanej pewną spontanicznością — sytuacji wytwarzania jestestw organicznych na bazie czynników stanowiących struktury nieożywione: jeden stan — w nieożywionym układzie czynników — wyraża się wirtualnością implikującą tendencje do wzbudzenia; drugi stan wyraża się w aktualizowaniu się nowych struktur ubogaconych ożywieniem (f3), (a311).

22134. w ujęciach statystycznych termin wyjściowy sprowadza się do praw wielkich liczb; zaś terminem dojsciowym jest — z zaszłych procesów licznych — wynik konkretny uchwytny eksperymentalnie. 221341. te dwa terminy są powiązane wielką ilością zaszłych procesów lub wielką liczbą dokonanych powtórzeń (2121).

22135. tak więc — we wszystkich realizowaniach celowościowych tkwi dualizm: 221351. w poza ludzkich realizowaniach celowościowych — wiązanie terminów dokonuje się przez ukierunkowany zespół procesów — 221352. przy tym — odnośnie biokosmosu — w ukierunkowaniu, przy jakiejś wrażliwości oraz pobudliwości, nie ingeruje ani funkcja pełnego poznawania, ani funkcja decyzji wyraźnego wyboru (j2). 221353. zaś — w dziedzinie martwej z ukierunkowania nie da się wykluczyć pewnej dowolności oraz pewnej spontaniczności (1211).

222. W konkluzji zwrócimy uwagę na wartościowanie 2221. z punktu widzenia semantycznego, 2222. oraz z punktu widzenia ontologicznego.

2221. semantyczny punkt widzenia będzie rozwinięty w dwu kierunkach, a mianowicie — 22211. w kierunku oznaczanych relacji, 22212. oraz w kierunku znaczeń językowych występujących w charakteryzowaniu relacji.

22211. rozwijając kierunek oznaczanych relacji, wyjdziemy — 11. ze sformułowania postulatu wytyczającego, że w całościowym wartościowaniu „holistycznym” część struktury uzyskuje właściwy sens dopiero ze względu na całość (a11).

12. stosownie do powyższego sformułowania — przedstawimy relacje — 121. całości 122. do części.

121. całość przyrównamy do zakresu: od strony zakresu brane regularności, uporządkowania, zharmonizowania, prawidłowości, prawa celowościowe pozwalają uwydatnić — głównie — podobieństwa wyrażające się w charakterystycznym dualizmie i wiązaniu.

122. części przyrównamy do dezygnatów: od strony dezygnatów brane realizowania celowościowe — pozwalają podkreślić różnicowania występujące w strukturze terminów i wiązań — stosownie do wartości dziedziny, do której dane realizowanie celowościowe należy: 1221. konkretnie biorąc, dezygnatami były by realizowania celowościowe występujące w dziedzinach: ludzkiej, poza ludzką ożywioną oraz poza ludzką nieożywioną: 1222. dezygnaty te były by w pewnym sensie wycinkami z całego za-

kresu i stanowiły by dopełnienie powszechności przysługującej wewnętrznej właściwości bytu.

22212. gdy chodzi o wartościowanie idące w kierunku znaczeń językowych występujących w charakteryzowaniu relacji celowościowych, to tu podkreślić należy niedopuszczalność rozumienia jednoznacznego: 13. wykluczony rozumienie jednoznaczne, staje się wobec konieczności uwydatnienia analogiczności znaczeń w orzekaniu: 131. to uwydatnienie postuluje pewną superpozycję, a mianowicie, aby terminy konstytuujące zdania i zdania powiązane formalnie lub treściowe w całości — stały się przedmiotem wyraźnego wartościowania — pod względem znaczeń — za pomocą innych zdań (a52), (122).

2222. wartościowanie z punktu widzenia ontologicznego obejmuje: 22221. uwyrażnienie przesłanek, 22222. oraz wyprowadzenie wyniku.

22221. za przesłanki posłużą takie zespoły zdań: 11. oto pierwszy zespół: 111. struktura celowościowa jest zróżnicowana: to zróżnicowanie w jednym zrealizowaniu sprowadza się do postaci dualnej, a stopień zróżnicowania jest jeszcze pokaźniejszy, gdy chodzi o zrealizowanie na terenie jednej dziedziny w porównaniu ze zrealizowaniem na terenie drugiej dziedziny.

1111. ten stan rzeczy naprowadza na podkreślenie dwu aspektów: 11111. pierwszy z tych aspektów da się tak wyrazić: byty różnych dziedzin partycypują w celowościowości, a to partycypowanie posiada różny stopień wykończenia stosownie do hierarchii ontologicznej. 11112. drugi aspekt da się tak wyrazić: partycypowana celowościowość nie ma charakteru zewnętrznie akcydentalnego²⁶, lecz należy do wewnętrznych czynników konstytuujących byt i wyraża się w tendencji jednoczenia działań wykonywanych przez byty (c32221).

12. oto drugi zespół zdań: 121. i tu — z jednej strony — celowościowość implikuje jeszcze inną formę dualności, 122. a z drugiej strony — implikuje zmienność i nietrwałość (c21), (132 132).

121. ta tu dualność wyraża się w braku i niewystarczalności

²⁶ Des Lauriers, Preuve, 143.

oraz w biernej podatności do przyjmowania dopełnień i czynnej tendencji do rozwijania energii dla ubogacenia siebie. 122. nietrwałość i zmienność są następstwem poprzednio określonego układu.

22222. wyprowadzenie wyniku jest wyznaczone przez przesłanki: celowościowość, będąc czynnikiem konstytuującym jedną z pięciu postaci istnienia (b15) rzeczywistości, oraz implikując różnicowanie, niewystarczalność, nietrwałość, zmienność — nie jest „per se”.

23. Wartościowanie według dwu zasad

23. ten wyżej sformułowany wynik staje się podstawą wartościowania zasadniczego, czyli wartościowania w świetle zasad schematu (131).

231. odnośnie pierwszej zasady (13112) nasuwa się taki sposób postępowania: 2311. naprzód — zwrócić uwagę na wyznaczenia zawarte w zasadzie bez wyraźnego wyłączenia; 2312. a następnie — zwrócić uwagę na wyraźne sformułowanie. 2311. zawartość niewyłączona jest taka: celowościowość, implikująca jedną postać istnienia oraz nie będąca „per se” nie zawdzięcza swego powstania i istnienia innym postaciom istnienia (b11—b14), gdyż te ostatnie są nacechowane również różnicowaniem, niewystarczalnością, nietrwałością zmiennością, a w konsekwencji same nie są „per se”.

23111. poza tym — nie jest dopuszczalna sytuacja, aby pod względem jednej postaci istnienia rzeczywistość mogła być nie „per se” a pod względem innych postaci istnienia ta sama rzeczywistość mogła być „per se”; gdyż istnienie jest niepodzielne, a postaci istnienia nie są rzeczowo wydzielonymi elementami, lecz tylko aspektami.

2312. oto wyraźne sformułowanie: jeśli jedna postać istnienia (b15) nie jest „per se”, to istnienie jako takie, czy brane jak by w całym zakresie, nie jest „per se”.

232. według drugiej zasady: jeśli partycypowana celowościowość będąca wyrazem jednej postaci istnienia nie jest „per se”, to jest przez inny czynnik (13213).

24. Konkluzja

24. ostateczna konkluzja C1. uwyrażnia powyższe stwierdzenie przez negację cech (22222): ten inny czynnik musi być absolutnie jeden w pełni wystarczający w sobie, trwały, niezmienny: a te przypisywania mają adekwatny odpowiednik w wyrażeniu: jedyny Byt istniejący „per se”.

C2. ten Byt „per se” jako sprawca celowości posiada atrybut właściwy: Najwyższy Intelekt.

La valeur de la preuve de l'existence de Dieu construite en vertu de la finalité.

On traite ce thème dans deux parties — 1. dont la première porte un caractère analytique; 2. la seconde partie porte un caractère synthétique.

1. la fonction de l'analyse est liée toujours aux éléments: comme des éléments — sont présentés dans cette partie — 11. tout d'abord les énoncés précisants les modes de traiter ce thème; 12. ensuite — les règles de valeur indiquant des critères qui permettent de séparer et d'éliminer les tendances déterministes, antropomorphistes et les causalités efficientes du domaine de la finalité.

13. enfin — un schème qui contient les postulats à accomplir pour que les cinq preuves de l'existence de Dieu soient correctes: ces postulats exigent — 131. d'un côté — que l'analyse doit être sélective, pénétrante et objective à l'égard des données de l'expérience 132. d'un autre côté — les effets de l'analyse doivent être appréciés à la lumière de deux principes et doivent être intégrés dans un tout de telle façon, afin que la conclusion soit visible.

2. la seconde partie, le compte tenu de ce qui a été établi dans la première partie, commence — 21. d'une part — par un développement — selon les exigences des postulats — des constatations critiques au sujet des réalisations finales dans les divers domaines de la réalité.

22. d'une autre part — on soumet les résultats des constatations à l'analyse: l'analyse procède dans deux directions — 221. une direction consiste à rendre manifeste la structure objective: 2211. et ici l'aboutissement de l'analyse s'exprime dans quatre affirmations 22111. la première affirmation énonce que les réalisations finales sont différenciées selon l'hierarchie des domaines auxquels ces réalisations appartiennent.

22112. la seconde affirmation énonce que les êtres de nature, considérés sous le rapport de la finalité, constituent des réalités intrinsèquement non consistantes.

22113. la troisième affirmation énonce que la finalité est affectée d'une dualité inhérente: cette dualité est constituée — d'une part — par la finalité efficiente et d'une autre part — par la finalité comme le projet.

22114. la quatrième affirmation énonce qu'aux êtres de nature, considérés sous le rapport de la finalité, est inhérente intrinséquement d'une manière permanente — d'un côté — une insuffisance et d'un autre côté — y apparaît une tendance continuelle — par les moyens appropriés — vers l'enrichissement et vers l'accomplissement.

22115. ces quatre affirmations impliquent une conclusion: la structure qui est non consistante, qui est affectée d'une dualité, d'une différenciation hiérarchique, d'une insuffisance intrinsèque — n'est pas et ne peut pas être „per se”.

222. la seconde direction s'effectue sur le terrain de la terminologie: pour pouvoir exprimer — dans les formules terminologiques — l'universalité de la finalité et en même temps son aspect concret et son aspect d'être différencié — il faut ouvertement faire manifester les significations analogiques inhérentes dans les ci—dis formules.

23. ceci étant accompli, on continue les considérations par confronter les résultats des constatations et de l'analyse avec les principes du schème.

231. ici en rappelant la conclusion (22115), que le mode d'être impliqué dans les réalisations finales n'est pas par soi, 232. il faut éliminer une autre éventualité à savoir — ce mode d'exister ne peut pas être par un autre mode d'exister, 2321. car tous les modes d'exister constituent les divers aspects d'une même réalité, 2322. et en plus — l'existence comme telle n'est pas divisible: si un mode d'exister n'est pas par soi, il n'est pas possible qu'un autre mode d'exister soit par soi dans la même structure.

24. ces considérations acheminent vers la conclusion: la finalité participée universellement par les êtres de nature implique un mode d'exister non par soi, mais par un autre: 241. et cet autre est un, unique, consistant, suffisant en soi: tous ces caractères énumérés — par leur signification et leur étendue — sont adéquatement équivalents à UN Être par soi.